

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 37.018.1(477.87)«19»

З. М. Ваколя

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ: АКЦЕНТИ В ПЕРІОДИЦІ ЗАКАРПАТТЯ п. п. ХХ ст.

Сімейне виховання є визнаною першоосновою еволюції виховних цінностей. Адже сім'я виступає першим і найважливішим чинником виховання молоді генерації. Саме цей соціальний інститут перебуває в центрі значних соціально-політичних і культурно-духовних перетворень у суспільстві, які безпосередньо формують цілісну систему впливу на виховання молоді.

Історичний досвід доводить, що кожна нація чи народність, зважаючи на регіональні умови свого розвитку, визначали й утверджували власні традиційні, звичаєві, обрядові особливості, що накопичувалися у форматі історичної пам'яті. У цьому контексті їх найефективнішим оберегом залишалася сім'я, родина. Такі традиції укорінювали найморальніші цінності, серед яких найпершими були почуття поваги, чесності, ввічливості та доброзичливості. Саме сімейне виховання започатковувало процес формування світоглядної свідомості й ціннісної системи виховання молоді, оскільки сім'я виконувала поряд з іншими й функції передачі новим поколінням духовних і матеріальних цінностей, життєвого досвіду тощо [10, с. 7].

Актуальність пропонованого дослідження полягає і у можливостях посилення пропаганди сімейних цінностей, сімейного виховання молоді у змісті інформаційних кампаній, у тому числі через друковані засоби масової інформації. На наш погляд, історико-педагогічний досвід Закарпаття першої половини ХХ століття саме у цьому напрямку є глибоко повчальним, зважаючи на історичні перипетії регіонального розвитку, пов'язані з частою зміною державницької приналежності. Складності регіонального життя Закарпаття ілюструють умови впливу на зміст виховання молодого покоління.

Мета наукової статті полягає у виявленні регіональних особливостей сімейно-родинного виховання, які актуалізувалися місцевою інтелігенцією на сторінках періодичних видань упродовж першої половини ХХ століття. Важливо проаналізувати пріоритетні питання сімейного виховання, визначити рівень уваги й актуальності проблеми.

Джерельну базу даного дослідження складають статті в регіональній періодиці, на сторінках яких піднімалися питання сімейного виховання молоді.

Дотичні питання до даної проблеми знайшли своє відображення у працях О. Бенци [1], М. Кухти [6] та інших дослідників. Однак джерелознавчу основу наукової розвідки склали першоджерела, вміщені у регіональній періодиці досліджуваного періоду [2 – 5; 7 – 12].

Формуючи структуру *викладу основного матеріалу*, хотілося б зосередити увагу на ключових проблемах сімейного виховання, які знаходили своє відображення в тогочасних періодичних виданнях. Перш за все, знаковим є розуміння сімейного виховання як процесу соціалізації і виховання дітей, формування умов повноцінного розвитку і становлення зростаючої особистості.

В історичному контексті ця педагогічна проблема дає можливість структурувати перелік основних проблем її змісту. Незважаючи на складності суспільно-політичного розвитку регіону впродовж першої половини ХХ століття, коли його територія в силу різних обставин потрапляла до складу щонайменше шести державних і напівдержавних утворень (Австро-Угорщина, Чехословаччина, Карпатська Україна, Угорщина, Закарпатська Україна, УРСР), сім'я залишалася основним соціальним інститутом, який був покликаний забезпечити виховання майбутнього громадянина, морально і духовно повноцінної особистості. Регіональна періодика постійно притримувалася пропаганди пріоритетних принципів сімейного виховання, серед яких гуманність і милосердя до дитини, врахування її вікових та індивідуальних особливостей, залучення до життєдіяльності сім'ї, співпереживання та взаємовідповідальності, демократичності відносин тощо.

Ще в 1904 році популярна регіональна новинка „Неділя” розпочала ведення регулярних рубрик, присвячених проблемам сімейного виховання, визнаючи цим самим важливість цієї цінності як першочергової. Активний дописувач М. Врабель зі знанням справи з номера в номер актуалізував увагу на пріоритетності батьківської відповідальності перед вихованням молоді. Так, у статті „О воспитаніи детей” він наголошував, що „каждый родитель на то змагатися долженъ, абы дитину свою, якъ наилучше воспиталъ. За сіе отвечае он и передъ Богомъ и передъ свитомъ. Добре воспитаны дети суть родителямъ своимъ винецъ (слава), а подло воспитаны конецъ (стыдъ). Наибольше занимаются маленькими детьми матери, прото воспитаніе детей найме отъ нихъ зависить” [4, с. 52].

У подальших виданнях неодноразово віддавалося належне вихованню молоді батьками, які повинні були закладати основу елементарних виховних цінностей: „Въ семейственномъ доми научитися мае дитина и честному, пристойному справованью, честованью другихъ, если видять, что родители также честно справуются, честуютъ и уважають себе. Отъ родителей своихъ мае научитися дитина скромности,

послушенству, учтивости, пристойной беседы, если все сіе въ примерахъ видить въ родительскомъ доми” [9, с. 178]. Відтак, незважаючи на часові проміжки, умови розвитку суспільства, відправна точка сімейного виховання лежала в соціальній ролі батьків: „Каждый человекъ, будь онъ богатый, або бедный, або высокопоставленный, або же последний мужикъ, имее сами те должности относительно воспитанія малой дитины” [9, с. 178].

Характерною для минулого була чітка визначеність суспільних пріоритетів у змісті сімейного виховання. Соціальне оточення намагалось контролювати й підтримувати процес засвоєння ціннісних орієнтацій, що неабияк сприяло стабільності сімейної системи. У даному контексті, періодичні видання виконували одну із найважливіших світоглядних функцій, яка анонсувалася державною ідеологією й надавала відчуття захищеності.

Поряд з цим, умови загальної освіченості та культури місцевого населення тогочасного Закарпаття мали й негативний вплив на сімейний спосіб життя, а отже й на морально-етичні й ціннісні орієнтири сімейного середовища. Значна кількість батьків не володіли необхідними психолого-педагогічними знаннями, не усвідомлювали ступінь соціальних ролей, які повинні виконувати, мали низький рівень педагогічної культури. Це породжувало цілу низку негативних явищ у сімейному колективі й згубно впливало на формат сімейного виховання молоді, умови її становлення як особистості та громадянина. Внаслідок цього послаблювалася взаємодія батьків і дітей, їхня взаємоповага, а натомість зростало емоційне відчуження між ними: „В нашому середовищі нема багато родин з належним родинним вихованням, як також і нема багато одиниць зі злими в ґрунті речі інтенціями в справах виховання, а найбільше такої, що явно злої волі не виказують, але розумних поглядів на виховання не мають” [11, с. 5]. Це, переважно, була загальна тенденція тогочасності в краї.

Тому одне із головних завдань сімейного виховання, на якому акцентувалася увага в регіональній періодиці, полягало в унеможливленні негативного впливу несприятливого середовища на молодь, змальовувалися умови, які є поживними для виховання молоді: „Коли молодь дома виховувана добре, там школа не має багато до зроблення. Найкращі учні то ростини, виплекані дома, а не в школі... Оскільки домашнє й родинне життя здорове, панує в ньому згода, порядок, послуг і почуття обов’язку, тоді впливають із них, немов із джерела, всі чесноти: охота до праці, правдомовність, повага до старших, чесність і багато інших добрих прикмет. В тім випадку школа може тільки дещо додати, поширити й підтримати в добрій вірі, а поза тим більше нічого не має до здолання” [11, с. 4 – 5].

Відповідно, зовсім протилежними виглядали справи, де сімейне виховання було на низькому рівні, про що в газетах також фіксувалося: „Де учень у своїм окруженні бачить тільки противності, непорядки дома, родинну незгоду, не має спосібности приглянутися систематичності і

працьовитості, там школа має дуже тяжке завдання в вихованні молоді... Але оскільки та опозиція є впливом незнання виховання, взагалі браком культури членів родини і оскільки те все скриване, там ще пів біди” [11, с. 5].

У регіональній пресі наголошувалось також на тому, що обов’язок батьків полягає в убезпеченні молоді від негативних впливів: „Никогда нельзя вести въ присутствіи детей вредныхъ для нихъ разговоровъ” [5, с. 11].

Натомість забезпеченню позитивних наслідків виховання у сім’ї могло сприяти надання постійної батьківської уваги дитині: „Никогда не смеемъ оставить детскіе вопросы безъ ответа! Не объяснимъ ли мы ему эти маленькіе вопросы, начнетъ ихъ дитя объяснять себе само, сделавъ о разныхъ вещахъ такія заключенія, конечно неправильныя и вредныя, которыя и въ будущности омрачатъ его умъ передъ положительнымъ взглядомъ на вещи. Объясненія детскихъ вопросовъ должны быть легки, просты и доступны пониманію дитяти. Никогда не лгать детямъ! Иначе испортимъ ихъ взглядъ на новыя предметы. Иногда дети задають намъ абстрактныя вопросы, причиняющіе не мало труда для правильного ответа. Но и въ этомъ случае нужно имъ ответить удовлетворительно. Не говоримъ имъ непонятныя и отвлеченныя вещи! Дитяти все воспринимаемое должно казаться яснымъ и легкимъ” [5, с/ 11].

Фактично, це була перша проблема сімейного виховання в першій половині ХХ століття в хронологічному переліку, яка формувала пріоритетні питання даного напрямку в регіональній періодиці.

Друга проблема у контексті рівня уваги в періодичних виданнях була за взаєморозумінням сім’ї та школи в досягненні спільної мети: „Добре собі запямятайме, что лиш та дитина добре воспитана, добре ученна, семейственное (фамилярное) воспитаніе котрой стоить въ гармоніи съ воспитаніемъ школьнымъ” [4, с. 54].

Цю ж тенденцію продовжили видання наступних років, де у матеріалах „При окончаніи школьного рока” [7, с. 401 – 402], „Въ интересахъ залишенныхъ детей” [3, с. 642 – 644], „Учитель и народъ” [12, с. 113 – 116], „Семейство и школа” [9, с. 177 – 180], „Проблемы угрорусской молодежи” [8, с. 2] наголошувалося на природньому єднанні зусиль батьків і вчителів у поступовому процесі виховання підростаючого покоління. Адже за словами професора А. Карабелеша „общеизвестно, что безъ надлежащаго домашняго воспитанія школьное воспитаніе сопровождается весьма затруднительными препятствіями” [5, с. 10].

Доволі часто можна було почути думку, що з досягненням дитиною шкільного віку, відповідальність за її виховання лягає на плечі вчителів, школи загалом. Цю недоречність намагалися виправити посиленою пропагандою в пресі, закликаючи батьків до порозуміння й співпраці: „Найповажнішою перешкодою буде те, що родичі, віддаючи дитину до школи, думають, немов би весь тягар виховання повинен спочивати на

школі і через те ніколи не вглянуть у справу виховання, а в найгіршому випадку дуже мало цікавляться ходом молодого життя своєї дитини. Забувають при тому, що школа має дитину в себе заледве кілька годин на добу, т.е. від чотирьох до шести годин найбільше, де дім має пересічно около 18 – 20 годин на добу, не вчислючи сюди різного роду феєрій, неділь та свят” [11, с. 5].

Дана тенденція поглиблювалась небажанням батьків іти на компроміс із вихованням у школі, яке за переконаннями фахівців повинне було підсилити й розвинути виховний компонент домашнього (сімейного) виховання. Проте, батьки з пересторогою, подекуди, реагували на такі ініціативи: „Правда, родина нераз на підставі пустих балачок дітей дуже скоро стає в опозиції до школи й її вчителя, нераз, з надміру любови родичів до дитини, дім видає неприхильний осуд про школу, але то бувають спорадичні випадки, на підставі котрих не можна доходити до загальних заключень і всім родинам приписувати злу волю, котру можуть мати тільки поодинокі особи, та на тій підставі судити про недобре виховання даного середовища” [11, с. 6].

Досвідчені педагоги у своїх статтях застерігали про негативні наслідки відсутності тісного контакту між соціальними інститутами й розуміння значних суспільних функцій, які вони спільно повинні виконувати: „Справи так ставити не можна, бо не йде тут про даного батька чи про дане середовище, але про майбутнє наших молодих поколінь, з котрих має бути вихована наша ідеальна суспільність. Оскільки станемо до співпраці з домом без недовіря, то легко буде нам знайти точку порозуміння і послух для наших добрих рад” [11, с. 6].

Третя загальна проблема в досліджуваному напрямку – форми й методи виховання молоді в сім’ї. У педагогічній періодиці ці питання знаходили більш предметне висвітлення: „Виховувати дитину це те саме, що допомогти дитині розвинути її вроджені здібности до тої межі, яку їй визначила вже сама природа. А чи це не станеться само, без виховування? Ні. Без виховування дитина сама тільки трошки розвинеться, але ніколи не дійде до того, до чого вона могла-би дійти, якби її розумно і вміло допомагати, цебто вміло виховувати” [2, с. 8].

Автор П.Біланюк головну увагу акцентував на суспільній ролі вихователя, ким би він не був – батьком чи вчителем: „Не виховник той, хто при помочі вмілого виховання може в дитині розвинути її здібности, але з незнання чи недбальства їх не розвиває. Він стає ворогом не тільки власної дитини, але цілого народу, бо діти це майбутні громадяне, це нарід” [2, с. 8].

Важливим, згідно з пропозиціями щодо виховання, було вміння розвивати вроджені здібности малечі: „Родяться такі діти, що мають більше добрих прикмет, родяться й такі, що мають їх менше, а бувають і такі, що їх мають дуже мало. Все це залежить від того, якими були батьки дітей та які були батьки батьків і т.д. Лихих завдатків у малої дитини можемо й не завважити, бо лихі завдатки в малої дитини такіж

малі, як сама дитина, словом, ще нерозвинені. Але як нема дитини так доброї, що не мала би в собі чогось лихого, так також нема так лихої дитини, що не мала би в собі чогось доброго. Коли дитина має добрих батьків, а відтак добрих учителів, то під їх проводом дитина буде добра, помимо того, що вона має в собі й лихі склонности. Учителі й родичі, такі, що розуміються на вихованню, знають добре, що їх діти то не ангели, що в їх душах є і лихі завдатки, але вони з того нічого собі не роблять, не завдають собі труда „викорінювати” лихі завдатки в дитини. Вони зате так старанно, як лиш можуть, плекають і розвивають усе те, що в дитині добре і боже. Згодом добрі прикмети дитини так розростуться і так зміцняться, що запанують і над тим, що в душі дитини є злого, так, що ті лихі прикмети стають щораз то слабші і слабші аж вкінці стануть такі слабонькі, що ніколи в життю або рідко коли зможуть мати вплив на дитячі вчинки. В той спосіб діти стаються добрими. Але якби тих добрих прикмет не плекати, не скріплювати, не розвивати вмiлим вихованням, то лихі придавили би тай самі запанували” [2, с. 9]. Особливу увагу приділяли й умовам розвитку вроджених здібностей тих дітей, які були позбавлені батьківської турботи, зростали сиротами.

Для того, щоб діти постійно відчувала виховний акцент сімейного життя рекомендувалося щонайменше „слідить за всіма їх заняттями и не упускать ихъ изъ виду. Давать дітямъ постоянное занятіе, не допускать къ безделью, ибо тогда они (испорченныє) опять задумаются, углубятся въ прежній свой фантастическій міръ и будутъ грішить снова съ двойной разрушительной силой” [5, с. 12].

Пропонуючи основні напрями виховного поступу молоді, автор констатував, що сам процес виховання, якщо він починається вчасно і ведеться „вміло й доцільно”, може мати позитивний ефект, „особливо, коли спирається на вроджених задатках дитини”. Відтак, автор П. Біланюк конкретизував такі чотири головні завдання сімейного виховання: 1) не доводити до того, щоб скриті в дітях лихі нахили будилися, розвивалися й кріпшали, а добрі ні; 2) не викорінювати в дитині зле насильно, а звернути увагу на добре в ній і це розвивати; 3) не відкладати виховання на потім і не розраховувати на „добру волю тай розум дитини”; 4) подавати якнайбільше позитивних прикладів для наслідування. „бо це для них найкращий духовний корм” [5, с. 12 – 13].

Четверта проблема сімейного виховання складалася з розуміння суспільної значимості його змісту, підготовки до формування майбутнього громадянина, сформованої морально-духовно особистості. Так, у статті „Семья и воспитаніе молодежи со взглядом на карпаторусскія обстоятельства” професор А. Карабелеш наголошував, що завданням сім’ї є виховання молоді, яка б у перспективі могла виконувати суспільні цілі [5, с. 7 – 8].

Цінним є й розуміння регіональних особливостей проблем сімейного виховання: „Каждое воспитаніе, какъ домашнее – семейное, такъ школьное и общественное весьма зависимо отъ социальнихъ и

экономическихъ обстоятельствъ среды, которой подчиненъ воспитанникъ. Подкарпатская Русь въ этомъ отношеніи представляетъ особенное явленіе. Не можемъ ее осуждать за ея культурную и экономическую отсталость, если примемъ во вниманіе исторію ея развитія и исторію жизни изолированнаго отъ общаго хода русской культуры Карпаторусскаго народа. Между темъ, какъ соседніе народы, добившись національной свободы и государственной независимости, могли свободно развиваться, нашъ народъ боролся самымъ примитивнымъ способомъ за существованіе, за кусокъ насущнаго хлеба” [5, с. 9].

Висновки. Отже, підводячи підсумки короткого дослідження слід констатувати наступне:

1) в умовах суспільного розвитку Закарпаття в першій половині ХХ століття проблема сімейного виховання залишалася однією із найактуальніших і мала регіональні особливості, пов’язані зі специфікою полікультурності й національної самосвідомості краю;

2) серед провідних питань сімейного виховання, на яких наголошувалось у змісті періодики, були пріоритетність сімейного виховання як першооснови реалізації виховних цінностей, взаємозв’язок сім’ї та школи у виховному компоненті, форми й методи виховання молоді в сім’ї, роль вихователя (батьків), суспільна значимість сімейного виховання в напрямку формування справжнього громадянина;

3) періодична преса виконувала важливу інформативну функцію у напрямку пропаганди гуманістичних, морально-духовних і демократичних цінностей виховання;

4) класифікуючи періодичку за кількісним і якісним підходом до висвітлення проблем сімейного виховання впродовж першої половини ХХ століття слід сказати, що змістовно їх висвітлювали переважно педагогічні фахові, а також низка загальносуспільних періодичних видань;

5) автори статей (місцева інтелігенція, педагоги) не тільки серйозно підходили до навчально-методичного обґрунтування проблем сімейного виховання, але й здійснювали значну пропагандистську роботу;

6) сімейне виховання в різні історичні періоди показувало потужний потенціал української родинної єдності, виплеканої усталеними традиціями поваги дітей до батьків і, відповідно, ціннісної системи виховання молоді батьками.

Список використаної літератури

1. Бенца О. Громадянське виховання учнівської молоді в спадщині діячів освіти Закарпаття (1919 – 1939 рр.) : монографія / Оксана Бенца. – Дрогобич : Коло, 2004. – 232 с. **2. Біланюк П.** Добрі й лихі діти / П. Біланюк // Наша школа : педагогічний часопис. – 1936. – квітень. – Ч. 4. – С. 6 – 13. **3. Въ интересахъ заличенныхъ детей»** [Въ интересахъ заличенныхъ детей // Неділя: поучительно-господарска иллюстрована

газета. – 1904. – 26 септембръ. – № 41. – С. 642 – 644. **4. Врabelь М.** О воспитаніи детей / Михаил Врabelь // Неділя : поучительно-господарска иллюстрована газета. – 1904. – 24 януарь. – № 4. – С. 52 – 55. **5. Карабелешь А.** Семья и воспитаніе молодежи со виглядом на карпаторусскія обстоятельства / А. Карабелешь // Народная школа: журналъ Учительскаго Т-ва Подкарп. Руси. – 1935/36. – январь. – № 5. – С. 7 – 12. **6. Кухта М. І.** Роль педагогічних видань у розвитку освіти краю (20 – 30-і роки ХХ ст.) / Марія Іванівна Кухта // Проблеми післядипломної освіти педагогів: Зб. наук. праць. – Ужгород, 1997. – С. 70 – 71. **7. При** окончаніи школьного рока // Неділя: поучительно-господарска иллюстрована газета. – 1904. – 13 юній. – № 26. – С. 401 – 402. **8. Проблемы** угрорусской молодежи // Русская правда: независимая политическая газета. – 1939. – 13 октября. – С. 2. **9. Семейство** и школа // Неділя: поучительно-господарска иллюстрована газета. – 1907. – 11 мартъ. – № 12. – С. 177 – 180. **10. Стельмахович Г. П.** Виховний потенціал української родини / Г. П. Стельмахович // Учитель. – 1998. – № 6. – С. 52 – 55. **11. Т.Б.** Школа й дім // Наша школа : педагогічний часопис. – 1937. – вересень. – Ч. 7. – С. 4 – 8. **12. Учитель** и народъ // Неділя: поучительно-господарска иллюстрована газета. – 1907. – 11 февруарь. – № 4. – С. 113 – 116.

Ваколя З. М. Регіональні особливості сімейного виховання: акценти в періодиці Закарпаття п. п. ХХ ст.

Наукова стаття присвячена регіональним особливостям сімейно-родинного виховання як першооснови еволюції виховних цінностей у Закарпатті. Акцентується увага на головних важелях виховного процесу, які актуалізувалися місцевою інтелігенцією на сторінках періодичних видань упродовж першої половини ХХ століття. Авторка в хронологічному порядку аналізує пріоритетні питання сімейного виховання, визначає рівень уваги й актуальності проблеми, класифікує періодуку за кількісним і якісним підходом до її висвітлення.

Дослідниця доводить, що в умовах тогочасного суспільного розвитку проблема сімейного виховання залишалася однією із найактуальніших і мала регіональні особливості, пов'язані зі специфікою полікультурності й національної самосвідомості.

Ключові слова: Закарпаття, періодика, сімейне виховання, цінності, батьки, регіональні особливості.

Ваколя З. М. Региональные особенности семейного воспитания: акценты в периодике Закарпатья п. п. ХХ в.

Научная статья посвящена региональным особенностям семейного воспитания как первоосновы эволюции воспитательных ценностей в Закарпатье. Акцентируется внимание на главных направлениях воспитательного процесса, которые актуализировались местной интеллигенцией на страницах периодических изданий в первой половине

XX века. Автор в хронологическом порядке анализирует приоритетные вопросы семейного воспитания, определяет уровень внимания и актуальности проблемы, классифицирует периодику за количественным и качественным подходом к ее освещению.

Исследовательница доводит, что в условиях тогдашнего общественного развития проблема семейного воспитания оставалась одной из самых актуальных и имела региональные особенности, связанные со спецификой поликультурности и национального самосознания.

Ключевые слова: Закарпатье, периодика, семейное воспитание, ценности, родители, региональные особенности.

Vakolia Z. M. Regional peculiarities of family education: emphasis in periodicals of Zakarpattia in the first half of the XX century

The scientific paper is devoted to the regional peculiarities of family education as a fundamental principle of the evolution of educational values in Zakarpattia. The emphasis is made on the main levers of the educational processes which were actualized by the local intelligentsia through periodicals during the first half of the XX century. The author chronologically examines the priority issues of family education, determines the level of attention and urgency of the problem, classifies periodicals on quantitative and qualitative approach to its coverage.

The researcher proves that in contemporary circumstances of social development the problem of family education remained to be one of the most pressing and had regional features associated with the specifics of multiculturalism and national identity.

Key words: Zakarpattia, periodicals, family education, values, parents, regional peculiarities.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 37.091.4Макаренко: 37.014.2

М. А. Єпіхіна

**ІДЕЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ А. С. МАКАРЕНКА**

Останнім часом ціннісні пріоритети нашого суспільства значно змінились. Проблеми сімейного та трудового виховання підростаючого покоління на сучасному етапі розвитку суспільства стоять дуже гостро. Сьогодні дедалі важко стає залучити дитину до трудової діяльності, у